

FAHD KASUMOVIĆ

Ahmed S. Aličić – učitelj, znalac, naučnik

Kulturalna transmisija – prijenos kulturalnih informacija s jedne generacije na drugu, odnosno s jedne grupe na drugu – problem je koji je aktualan u mnogim strukama, a značaj navedenog pitanja za javnost, širu društvenu zajednicu, razlog je zbog kojeg prijenos raznovrsnih znanja, vrijednosti i vještina zauzima istaknuto mjesto u obrazovnim politikama modernih država. Društveni akteri koji sudjeluju u procesu prijenosa su brojni, a među njima posebno odgovornu i važnu ulogu imaju učitelji: u najširem smislu te riječi podrazumijevamo osobe koje poučavaju neku vještinu, prenose znanje i praktično doprinose transmisiji kulture; pri tome, ne mislimo samo na reproduktivnu transmisiju, nego i na nastojanje da se učenici intelektualno osposobe za kreativno mišljenje, saradnju s drugima te aktivno sudjelovanje u projektu koji se zove – civilizacija. Funkcija učitelja, prema tome, ima fundamentalni civilizacijski značaj, ali se i pored toga u današnjim univerzitetskim sredinama, u kojima se izučavaju, ali i stvaraju civilizacijska postignuća, riječ učitelj rijetko čuje: učiteljima se mnogo češće označavaju osobe koje rade na nižim nivoima obrazovnog sistema, dok univerzitetski nastavnici i saradnici preferiraju (ili bar dopuštaju) da ih studenti označavaju drugačijim naslovima, u skladu s nomenklaturom akademskih zvanja. Međutim, ako se stvari posmatraju iz nešto šire perspektive, a ne samo iz relativno krutog birokratskog, administrativnog diskursa, onda se sva navedena zvanja mogu predstaviti kao varijacija tradicionalnog časnog poslanja i zanata – učiteljskog posla.

Ahmed S. Aličić, uvaženi historičar-osmanista, koji je preminuo u Sarajevu 11. avgusta 2014. godine, u imaginariju mnogih svojih učenika/studenata ostat će upamćen kao uspješan i predan nastavnik – Učitelj. Dojam koji je ostavljao i znanje koje je posjedovao slikovito ilustrira jedno sjećanje o profesoru Aličiću koje je sa mnom podijelio njegov bivši učenik – čovjek koji je profesorova predavanja slušao dalekih 60-ih godina 20. stoljeća, u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu. Govoreći jednom prilikom o svojim učeničkim danima, dotični je, između ostalog, dao i kratku ocjenu rada profesora Aličića rekavši: “Od njega se moglo naučiti!”. Od tada sam nekoliko puta razmišljao o spomenutim riječima te sam uvjeren da bi mnogi nastavnici, na različitim nivoima obrazovanja, bili ponosni kada bi čuli da ih se učenici/studenti sjećaju na opisan način – toplo, zahvalno, s poštovanjem.

Vođen sličnim sjećanjima i osjećanjima, ovaj kratki osvrt na ličnost i djelo Ahmeda Aličića odlučio sam započeti upravo predstavljanjem njegovog nastavničkog rada. Dakako, takvo što ne mogu izvesti, a da se ne sjetim oktobra mjeseca 1999. kada se nama, njegovoj prvoj generaciji studenata na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, pružila prilika da slušamo predavanja i upijemo bar djelić znanja koje je profesor Aličić sakupio u dugim godinama istraživanja historije Bosne i Hercegovine u osmanskom periodu. Nije se gubilo vrijeme. Nakon kratkog upoznavanja, po nekom nepisanom pravilu često obilježenog znatiželjnim pitanjima i komentarima, pogotovo kada studenti predstavljaju sebe, profesor nas je počeo uvoditi u osnovne probleme osmanske države i društvene organizacije, s posebnim osvrtom na njenu primjenu u BiH: timarski sistem, raja, ajani, kapetani, mnogi termini i pojave za koje smo samo čuli polahko su dobijali smisao u našim glavama. Znatiželja je rasla, a pitanja su bila sve brojnija kako je školska godina odmicala. Predavanja su uvijek bila dobro posjećena, a sala gotovo puna. Mislim da nas je, od onog prvog sata, pa sve do samog kraja, privukla upravo posebna energija profesora Aličića, nesebičnost u podučavanju i kritički stavovi o brojnim ustaljenim shvaćanjima u historiografiji. Ubrzo, stvari smo počeli gledati iz nešto drugačijeg diskursa, a put ka znanju nam je bio znatno olakšan uputom na relevantnu naučnu i stručnu literaturu.

Kasnije sam ponovo imao priliku slušati predavanja profesora Aličića: na postdiplomskom studiju na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu predavao je *Historiju Bosne od 15. do 18. stoljeća* i *Osmansku paleografiju i diplomatiku*. Ovaj put bilo nas je nešto manje, pristup problemima složeniji, želja za znanjem daleko veća, a profesor i dalje nije štedio sebe u upućivanju postdiplomaca u naučni rad i osobenosti različitih osmanskih diplomatskih dokumenata.

Studenti i postdiplomci Odsjeka za historiju nisu bili prvi koji su učili od profesora Aličića. Nakon stjecanja diplome profesora arapskog jezika i književnosti i turskog jezika na Odsjeku za orijentalistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu (1960.), predavao je arapski, turski jezik i historiju islama učenicima Gazi Husrev-begove medrese, u kojoj se kao učenik i sam prvi put upoznao s orijentalnim jezicima. Kasnije je više puta bio angažiran i kao predavač na Odsjeku za orijentalistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu na predmetima *Islamska civilizacija* i *Turska diplomatika i paleografija*.

Znanje koje je profesor Aličić prenosio studentima historije i orijentalistike rezultat je dugogodišnjih istraživanja koja je vršio u svojoj matičnoj ustanovi – Orijentalnom institutu u Sarajevu, u kojem je radio od 1963. do odlaska u penziju 2004. Prošao je tu sva zvanja, od asistenta do naučnog savjetnika, sarađujući s najvećim imenima historiografije i orijentalistike u Bosni i Hercegovini, kao što su: Hamid Hadžibegić, Branislav Đurđev, Nedim Filipović, Besim Korkut, Muhamed Mujić, Ešref Kovačević, Adem Handžić, Avdo Sućeska, Salih Trako, Ismet Kasumović, Esad Duraković i mnogi drugi. Posebno mjesto i utjecaj na obrazovanje profesora

Aličića, kao orijentaliste i historičara, imao je – kako je sam profesor obično govorio – njegov “stvarni učitelj”, Hazim Šabanović, s kojim je on u Institutu svakodnevno provodio vrijeme učeći, slušajući vrijedne savjete i naučne upute majstora historijske nauke. Svome učitelju profesor Aličić se odužio – ukoliko se učenik ikada može u potpunosti odužiti onome koji ga je uputio u “tajne zanata” – redigirajući i pripremajući za štampu, poslije Šabanovićeve smrti, njegovo kapitalno djelo iz bosansko-hercegovačke kulturne baštine – *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*. Na svojim predavanjima profesor je kasnije često spominjao navedena imena ukazujući nam na kvalitete njihovog istraživačkog rada, ali i eventualne nedostatke, uklapajući to zajedno s brojnim zanimljivim pojedinostima o njihovom životu i radu koje je on zapamtio, a koja se ne mogu nigdje pročitati. U tom za osmanistiku u Bosni i Hercegovini izuzetno značajnom periodu, obilježenom naporima da se unaprijedi nauka i prevede brojna rukopisna i arhivska građa, izvori značajni za historiju naše zemlje, spomenuti eminentni orijentalisti i historičari, među kojima i profesor Aličić, doprinijeli su izrastanju Instituta u jednu od najznačajnijih naučno-istraživačkih ustanova na jugoistoku Evrope.

Naučni opus profesora Aličića zauzima istaknuto mjesto u bosansko-hercegovačkoj historiografiji. Ne obuhvata veliki broj bibliografskih jedinica, ali je po svom sadržaju, obrađenim temama i istraživačkoj metodi, zasnovanoj na upotrebi prvorazrednog izvornog materijala, temeljan u brojnim tematskim pravcima. Bibliografija Ahmeda S. Aličića svjedoči o širokom rasponu naučnih pitanja i problema koje je profesor istraživao, od socijalno-ekonomskih do političkih, ali i o relativno dugom vremenskom okviru koji je obrađivao, od 15. do 19. stoljeća, što je malo kojem osmanisti pošlo za rukom.

Posebno je značajan doprinos profesora Aličića izučavanju historije Bosne i Hercegovine u 19. stoljeću, za što je ispoljio interes već u toku postdiplomskog studija na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Magistarski rad *Uređenje bosanskog ejaleta od 1865. do 1878. godine*, odbranio je 1968. pred komisijom na čelu s Radovanom Samardžićem. To je kasnije proširio i objavio knjigu *Uređenje bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, koja po ozbiljnosti pristupa i znalačkom korištenju prvorazredne građe predstavlja jedinstven doprinos istraživanju bosansko-hercegovačke historije u vrijeme provođenja reformi u Osmanskom carstvu i nezaobilaznu literaturu za sva dalja i slična istraživanja. Aličićev rad na spomenutoj temi još je značajniji kada se ima u vidu da je većina bosanskohercegovačkih osmanista bila fokusirana na izučavanje ranijih razdoblja. Naime, društveno-političke promjene 19. stoljeća izlaze su izvan naučnih horizonata mnogih velikih osmanista, a znanja koja su o tome postojala dominantno su potjecala iz građe neosmanske provenijencije, kao i iz različitih historiografskih djela u kojima su bile obrađene opće prilike u Osmanskom carstvu. Naravno, takva istraživanja u mnogim slučajevima su vrlo vrijedna, što daka-

ko varira od autora do autora i od načina na koji su u pojedinim djelima postavljena istraživačka pitanja. No, kada je u pitanju uređenje jedne pokrajine, stvari je potrebno sagledavati “iznutra”, uz uzimanje u obzir administrativnog diskursa, odnosno – upotreba dokumenata na osmanskome jeziku faktor je bez kojeg mnoga vrata neminovno ostaju zaključana. Aličić je, imajući to u vidu, nastojao odgovoriti na više pitanja koja su zanimala historičare, ali i razne druge osobe koje je interesirala povijest navedene pokrajine na zapadnim granicama osmanske države. Zbog toga, smatramo da nije pretjerano reći sljedeće: ono što Šabanovićevo djelo znači za izučavanje osmanskog administrativnog uređenja u BiH u ranijem periodu, to Aličićev rad predstavlja za period od kraja 18. stoljeća do austrougarske okupacije. Da su kolege historičari znali cijeniti istraživačke napore profesora Aličića, vidi se iz činjenice da je spomenuta knjiga, nakon što je prezentirana naučnoj javnosti, uvrštena u obaveznu ispitnu literaturu na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu.

Vrhunac svog historiografskog rada Aličić je dostigao knjigom *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, što je ujedno i naziv doktorske disertacije koju je 1996. odbranio na Filozofskom fakultetu u Sarajevu pred eminentnom komisijom na čelu s akademikom Avdom Sućeskom. Navedeno djelo nastalo je kao rezultat dugogodišnjih istraživanja koja je profesor vršio u brojnim institucijama – od Gazi Husrev-begove biblioteke i Orijentalnog instituta u Sarajevu do Arhiva Predsjedništva vlade i Topkapi muzeja u Istanbulu. Profesor Aličić u spomenutoj knjizi raskida dotadašnjim stavovima u historiografiji o “feudalnom” i antireformskom karakteru dešavanja u Bosni 1831-1832. nastojeći dokazati tezu o općenarodnom pokretu za autonomiju Bosne, s učešćem svih društvenih slojeva i različitih konfesija. Mada spomenuta knjiga ima nesporne vrijednosti, potrebno je istaći da su Aličićeva razmatranja mjestimično kontroverzna, pa čak i problematična: autor otvoreno nastupa s bošnjačkih nacionalnih pozicija predstavljajući pokret kao “veličanstveni bljesak ove zemlje i njenog naroda”; insistira na neupitnoj bošnjačkoj svijesti svih njegovih pripadnika i jedinstvu bošnjačkog naroda. Štaviše, Aličić nije samo bilo kakav pisac o spomenutom problemu, nego je i jedan od autora koji su konstituirali postdejtonski bošnjački nacionalni diskurs; drugim riječima – njegove ideje su utjecale na konstruiranje historijskog sjećanja o jednom značajnom događaju iz povijesti BiH, što dakako treba razlikovati od samog događaja. Međutim, Aličićev doprinos se ne završava predstavljanjem pokreta za autonomiju i njegovih aktera: paralelno s tim ponudio je i svoju interpretaciju ključnih pitanja osmanskog društveno-ekonomskog uređenja u Bosni, koja se – treba reći – značajno razlikuje od shvaćanja ustaljenih u nekadašnjoj jugoslavenskoj historiografiji, dok je u metodološkom smislu pledirao za odstupanje od marksističkog modela povijesnih istraživanja.

Angažman profesora Aličića na izdavanju historijskih izvora u uskoj je vezi s njegovim naučnim radom. Rijetki osmanisti su objavili toliki broj deftera i prvorazredne

dokumentarne građe kao on. Izuzetan poznavalac osmanskog jezika i različitih vrsta pisma dešifrirao je, preveo i publicirao – sam i u saradnji s drugim autorima – deset knjiga primarnih izvora te više kraćih prijevoda. Put istraživačima koji se bave osmanskim periodom time je značajno olakšan i skraćen, a svi oni koji ne poznaju osmanski jezik dobili su priliku da makar posredno steknu uvid u sadržaj povijesnih tekstova koji se odnose na zapadnobalkanska područja osmanske države.

Pored navedenih podataka o nastavnom i naučnom radu profesora Aličića, potrebno je istaći da je u dva navrata bio na čelu Orijentalnog instituta u Sarajevu, kao vršilac dužnosti direktora (1984-1985) te kao direktor (1989-1992). U Prilozima za orijentalnu filologiju – prikazivanim i pozitivno ocjenjivanim, zbog svog temeljitog naučnog pristupa problemima historije i orijentalistike, na jugoistoku Evrope i šire – bio je niz godina član redakcije i glavni i odgovorni urednik. Predsjedavao je Naučnom vijeću Orijentalnog instituta. Uporedo s redovnim radnim aktivnostima u naučnim i stručnim organima Orijentalnog instituta uključivao se u više istaknutih savjeta i redakcija u drugim naučnim i izdavačkim ustanovama u Bosni i Hercegovini (Naučno vijeće Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Naučno vijeće Instituta za istoriju u Sarajevu, redakcija biblioteke “Kulturno naslijeđe”, redakcija za izradu Istorije naroda BiH pri Akademiji nauka i umjetnosti BiH). Dva puta je biran za člana Savjeta Univerziteta u Sarajevu. S prilozima iz osmanskog perioda saradivao je u drugom izdanju Enciklopedije Jugoslavije. Učestvovao je na brojnim naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu, a izvorni naučni i stručni radovi, prikazi i prijevodi objavljeni su mu u prestižnim časopisima, stručnim i naučnim glasilima (*Prilozi za orijentalnu filologiju, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, Prilozi, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Dijalog, Jugoslovenski istorijski časopis* itd.). Dobitnik je ordena rada sa srebrenim zracima.

Na koncu, kada se sagledaju život i karijera profesora Aličića, može se zaključiti da je radio mnogo i postigao mnogo: bio je znalac na više polja, talentiran i zanimljiv predavač, s razvijenim smislom za naraciju, respektabilan povjesničar-osmanista te iznimno kompetentan paleograf. Nije se ustručavao ulaziti u diskusije; svoja stanovišta branio je vatreno i predano, a u pisanim radovima nastupao je kritički; zaključci koje je donosio često su bili smjeli, a profesor se nije ustezao opovrgavati mišljenja vodećih autoriteta u osmanističkim studijama. Držim da je po tome profesor zaslužio svoje mjesto u nekoj imaginarnoj historiografskoj dvorani zaslužnih i vrijednih. No, to ne znači da se neki profesorovi stavovi ne trebaju reinterpetirati i isto tako podvrći kritici, kao što je i on za života kritizirao i valorizirao mišljenja svojih prethodnika. Možda je to i najveća lekcija koju je dao svojim učenicima – više svojim primjerom, nego riječima. Neka je rahmet profesorovoj duši! *Rahmatu'llāhi alayhi rahmatan wāsi'ah!*